

LSS riktlinjer

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade

Ansvarig:
Förvaltning:
Avdelning:
Datum:

Ingegärd Gundersvik, avdelningschef
Socialförvaltningen
Avdelningen för funktionshinder
2009-12-16
Riktlinjerna antogs på socialnämnden
§289/2009 Diarienummer: 2009/139

Inledning

På uppdrag av socialnämnden i Tjörns kommun har Ingegärd Gundersvik, avdelningschef för funktionshinder, utformat ett vägledande dokument med riktlinjer och förtydligande av hur lagstiftningen i Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, ska tillämpas i Tjörns kommun.

Framtaget dokument har utformats tillsammans med sakkunniga inom Länsstyrelsen.

Beslut

Riktlinjerna antogs på socialnämnden den 16 december 2009, §289/2009
Diarienummer: 2009/139

Kvalitetssäkring

LSS riktlinjer revideras en gång per år eller vid väsentligt förändrade lagar eller nya föreskrifter från Socialstyrelsen.

Beskrivning

Text i grått fält – Lagtexten från lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Text i blått fält – Tjörns kommuns riktlinjer för LSS.

Lagar som anges med förkortningar:

LSS - lag om stöd och service till vissa funktionshindrade
LASS - lag om assistansersättning
SoL - socialtjänstlagen
HSL - hälso- och sjukvårdslagen

Bilaga

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade i sin helhet.

Layout: Ewa-Lena Svensson, Foto: Ann-Louise Svensson

Innehållsförteckning

1. LSS 1 § Personkretsar	6-7
2. Vårdnadshavare	8
3. Sekretess	8
4. Hälsa- och sjukvårdsriktlinjer	8
5. Uppdrag och inriktning för verksamheten enligt LSS	9
6. Klagomål och synpunkter	9-10
7. Anmälan om missförhållanden	10
8. LSS-handläggarens uppdrag	10
9. Rätten till insats	10-11
10. Överklagan	11-12
11. Verkställighet av beslut	12
12. Genomförandeplan	12
13. Omvårdnad	13
14. Insatser enligt LSS 9 § punkt 1-10	13-23
15. Individuell plan 10 § LSS	24
16. Ansökan	24
17. Förhandsbesked 16 § LSS	24
18. Vistelsebegreppet/ Huvudregel och undantag	25
19. Handläggning av LSS ärenden	25
20. Uppföljning av beslut	26
Bilaga Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade	27-39

Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade - Riktlinjer

Vision för Tjörns kommun

Tjörns kommuns kärnvärden är möjlighet, öppenhet och tydlighet.

Ansvar

Socialförvaltningens avdelning för funktionshinder handlägger och verkställer beslut enligt LSS för barn och vuxna.

1. LSS Personkretsar

1 § LSS

Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer

- 1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,*
- 2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller*
- 3. med varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd och service.*

Lagen omfattar tre olika personkretsar. Personkrets 1 och 2 är diagnosstyrda. Personkrets 3 utgår ifrån behovet hos den enskilde oavsett vilket skada, sjukdom eller funktionsnedsättning som orsakat behovet.

Personkrets 1

Autism och autismliknande tillstånd innebär djupgående störning i fråga om social förmåga, kommunikation och beteende. Autism kan vara förenad med nedsatt begåvningsnedsättning men behöver inte vara det.

Gränsen för att tillhöra första personkretsen i LSS utifrån autism- alternativt autismliknande diagnos går mellan autism/autismliknande diagnos och autismspektrum syndrom. Det innebär vad det gäller de neuropsykiatriska diagnoserna att Asperger syndrom är en diagnos som ingår i personkrets 1

medan Tourettes syndrom, ADHD och DAMP är diagnoser som inte omfattas av personkrets 1. Däremot omfattas de av LSS om de uppfyller kriterierna i personkrets 3.

Personkrets 2

Utlösande faktorer ska vara sjukdomar av kroppslig art – tumörer, hjärnblödningar, inflammationer eller skador som föranletts av yttre våld, t ex trafikskador.

Med vuxen ålder menas tiden efter utvecklingsåren dvs. från ca 16 år. Skador med begåvningsmässigt funktionshinder som följd som inträffar före 16 års ålder placerar den enskilde i personkrets 1. Personer med förvärvad hjärnskada p g a missbruk ingår ej i persongrupp 2, utan hänvisas till persongrupp 3.

Personkrets 3

”Med funktionshinder avses förvärvade eller medfödda fysiska eller psykiska funktionshinder på grund av sjukdom eller skada. Funktionshindret ska för att omfattas av lagen vara stort och varaktigt.

Det ska ha en sådan karaktär eller omfattning att det starkt påverkar flera viktiga livsområden samtidigt, t.ex. boende, fritid eller behov av habilitering eller rehabilitering. Det gäller t.ex. om en person till följd av funktionshinder dagligen är mycket beroende av hjälpmedel eller har återkommande behov av annan persons hjälp för den dagliga livsföringen i boendet, i utbildningssituationen, på arbetet, på fritiden eller för att förflytta sig, för att meddela sig med andra eller för att ta emot information. Med betydande svårigheter i den dagliga livsföringen avses att den enskilde inte på egen hand kan klara vardagsrutiner som t ex hygien, toalettbestyr, påklädning, mathållning, förflyttning inomhus och utomhus, sysselsättning eller att utföra nödvändig träning eller behandling. Det kan också innebära att en person inte kan förstå och klara sin ekonomi.

Andra svårigheter kan vara att kommunicera med andra.

Med omfattande behov av stöd eller service avses både kvantitativa och kvalitativa aspekter.

Den enskilde ska i allmänhet ha ett återkommande behov av särskilt stöd för att klara funktioner som andra kan klara på egen hand. Med återkommande avses att stödbehovet vanligen föreligger dagligen och i olika situationer och miljöer.”

(Regeringens proposition 1992/93:159 Stöd och service till vissa funktionshindrade)

Funktionshindret ska vara varaktigt, d v s inte tillfälligt eller av övergående natur. Tidsgränsen för om funktionshindret ska betraktas som varaktigt får bedömas i det enskilda fallet.

Generellt anses dock att varaktighet normalt föreligger om funktionshindret kommer att bestå över tid. Samtliga av dessa kriterier ska vara uppfyllda.

2. Vårdnadshavare

Vårdnadshavare till barn med funktionshinder har, liksom andra vårdnadshavare, ansvar enligt föräldrabalken, för barnets personliga förhållande och ska se till att barnets behov blir tillgodosedda. Det framkommer av föräldrabalken 6 kap 2 § att vårdnadshavaren ska svara för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter.

3. Sekretess

I 7 kap 4 § sekretesslagen sägs att sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller honom närstående lider men.

4. Ansvar och samverkan mellan Tjörns kommun och Västra Götalandsregionen

Avtalet som finns mellan Västra Götalandsregionen och kommunerna i Västra Götaland reglerar hälso- och sjukvårdsansvaret och samverkan mellan regionen och Tjörns kommun. De patientgrupper som omfattas framgår av avtalet.

5. Uppdrag och inriktning för verksamheten enligt LSS

5 §

Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

6 §

Verksamhet enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges.

Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

För verksamheten enligt denna lag skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges

LSS - ändrad 2005-03-22 gm SFS 2005:125, ikraft 2005-07-01, överg.best.

För att kontinuerligt och långsiktigt utveckla och säkra verksamhetens kvalitet ska nämnden inrätta ett ledningssystem för det systematiska kvalitetsarbetet. Ledningssystem för kvalitet i verksamhet enligt SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2006: 11)

6. Klagomål och synpunkter

RIKTLINJE

Klagomål och synpunkter kan lämnas både muntligt och skriftligt.

Inkomna klagomål och synpunkter besvaras inom 2 arbetsdagar med uppgift om att klagomålet eller synpunkten är mottagen samt vem som är ansvarig för ärendet. Inom 10 arbetsdagar ska den klagande få information om vad som händer i ärendet. Klagomålet ska utredas tillsammans med den enskilde och/eller dennes legale företrädare.

I de fall den klagande inte är nöjd med åtgärderna hänvisas vidare till närmaste chef inom funktionshinder.

Klagomål och synpunkter lämnas muntligen eller skriftligen till närmaste chef inom avdelningen för funktionshinder.

7. Anmälan om missförhållanden

Av 24a § LSS framgår det att de som fullgör uppgifter enligt LSS ska vaka över att enskilda som får insatser enligt denna lag får gott stöd, god service och lever under trygga förhållanden. Av samma bestämmelse följer att den som fullgör uppgifter enligt LSS och uppmärksammar eller får kännedom om ett allvarligt missförhållande som rör enskild som får insatser enligt denna lag genast ska anmäla detta till den eller de nämnder som avses i 22 § LSS respektive till den som är ansvarig för en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. Anmälan kan göras anonymt.

Regeringens proposition 2004/05:39

Se även Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd – SOSFS 2008:11

8. LSS handläggarens uppdrag

Att utreda, bedöma och lägga förslag till socialnämndens arbetsutskott för beslut, samt att följa upp fattade beslut.

9. Rätten till insats

7 § LSS

Den enskilde skall genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna skall vara varaktiga och samordnade. De skall anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva självständigt liv.

Personer som tillhör LSS personkrets har inte automatiskt rätt till insatserna i LSS. Först måste det konstateras att den enskilde är i behov av insatsen och att behovet inte tillgodoses på annat sätt. Detta kallas ibland för ”§ 7 – prövning” och är ett nödvändigt led i handläggningen.

Vid bedömning om den enskilde är i behov av insats ska jämförelse göras med den livsföring som anses normal för personer i samma ålder. Vidare räcker det

inte med att behovet kan tillgodoses på annat vis. Behovet ska faktiskt vara tillgodosett på angivet sätt. Här ligger en av de mer betydande skillnaderna mellan LSS och SoL.

Personkrets 3 är till skillnad från personkrets 1 och 2, inte diagnosstyrd i den mening att en viss diagnos alltid medför att personen omfattas av LSS. För att ha rätt till prövning till insats enligt LSS måste den enskilde tillhöra någon av personkretsarna. En helhetsbedömning ska eftersträvas. Vid bedömning av funktionshindrets omfattning och konsekvenser för den enskilde ska psykologiska, sociala, pedagogiska och medicinska faktorer vägas samman.

För att fastställa personkretsen kan handläggaren rekvirera utlåtande från psykolog eller läkare.

Personer som omfattas av LSS har rätt till insatser i form av särskild stöd och service enligt 9 § LSS punkt 1-9, om de behöver sådan hjälp i sin livsföring och om behovet inte tillgodoses på annat sätt.

Personer som tillhör grupp 1 och 2 har även rätt till daglig verksamhet enligt punkt 10.

Varje insats enligt 9 § LSS prövas individuellt.

1. Insatserna för särskilt stöd och särskild service Råd och stöd (regionens ansvar)
2. Personlig assistans
3. Ledsagarservice
4. Kontaktperson
5. Avlösarservice i hemmet
6. Korttidsvistelse utanför det egna hemmet
7. Korttidstillsyn för skolungdom över 12 år
8. Boende i familjehem eller i bostad med särskild service för barn och ungdomar
9. Bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad
10. Daglig verksamhet

10. Överklagan

Den enskilde och/eller dennes legale företrädare ska informeras om sin möjlighet att överklaga beslut genom förvaltningslagen. Beslut får endast överklagas av den enskilde eller dennes legale företrädare. Ett beslut överklagas skriftligt inom tre veckor från att enskild delgivits beslutet.

I skrivelsen anges vilket beslut som överklagas och vilken ändring som önskas. LSS-handläggare har skyldighet att hjälpa den enskilde med överklagandet.

Den enskilde vänder sig till den LSS-handläggare som fattat beslutet för att få hjälp.

Det är den enskilde själv eller dennes legale företrädare som står för innehållet och som undertecknar överklagandet. Överklagandet sänds till socialnämnden i Tjörns kommun. Det är alltid Förvaltningsrätten som prövar om beslutet går att överklaga och om klagandens besvärsmått (Förvaltningslag 1986:223).

11. Verkställighet av beslut

RIKTLINJE

Beslut om insats enligt LSS ska verkställas skyndsamt.

En genomförandeplan upprättas inom 30 dagar gemensamt med den enskilde och/eller dennes legale företrädare. I genomförandeplanen beskrivs hur den/de beviljade insatserna ska genomföras.

Genomförandeplanen ska undertecknas av den enskilde eller dennes legale företrädare samt utförare. En kopia ska skickas till ansvarig LSS-handläggare.

Om det uppstår svårigheter med verkställigheten kontaktar utförare LSS-handläggare. LSS-handläggare kallar då till uppföljning av beslut.

12. Genomförandeplan

I Socialstyrelsens föreskrift finns bestämmelser om vad som ska framgå av dokumentationen i samband med genomförande av en insats. (SOSFS 2006:5 Dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS)

RIKTLINJE

En genomförandeplan tar tillvara den enskildes önskemål om hur de beviljade insatserna ska utföras. Genomförandeplanen ska upprättas inom 30 dagar efter att insatsen verkställts. Beställningen från handläggaren ligger till grund för planeringen. Den ska ske i samråd med den enskilde. Medverkande ska alltid vara den enskilde eller dennes företrädare och/eller kontaktman. Närstående kallas om den enskilde önskar eller om behov föreligger. Planeringen dokumenteras och LSS-handläggaren tar emot en kopia som förvaras i akten.

Den enskilde får en kopia.

Det är utföraren av insatsen som ansvarar för att upprätta en genomförandeplan och för den kontinuerliga uppföljningen. På genomförandeplanen fylls uppgifter i när uppföljning planeras av handläggare, detta framgår av beslutet. En kopia av genomförandeplanen skickas till LSS handläggare.

13. Omvårdnad

Omvårdnad ingår i insatserna daglig verksamhet, korttidstillsyn för skolungdom t o m 12 år, korttidsvistelse, avlösarservice och boende i familjehem eller bostad med särskild service för barn, ungdomar och vuxna. I omvårdnaden ligger en skyldighet att ge stöd och hjälp till enskilda med de dagliga behov som de inte klarar själva.

Exempel på dagliga behov är hjälp med

- att sköta hygien
- att klä på sig
- att förflytta sig
- att kommunicera med andra
- att komma ut bland andra människor
- att hjälpa till med t ex inköp av olika slag

Har den enskilde personlig assistent, bör det vara han eller hon som ger omvårdnaden.

14. Insatser enligt 9 § LSS punkt 1-10

LSS-handläggare utreder och ger förslag till beslut till socialnämndens arbetsutskott om insatser enligt LSS.

§ 9:1 Råd och personligt stöd

Personer med omfattande funktionshinder och deras anhöriga har tillgång till ett särskilt expertstöd; Råd och stöd enligt LSS.

Insatsen Råd och stöd är ett komplement till annat stöd från regionen och socialtjänsten. För rådgivning och eventuell ansökan hänvisas till Regionens habilitering. Här finns bland annat kurator, specialpedagog, psykolog, sjukgymnast, logoped, läkare och arbetsterapeut. Det finns olika team med specialkompetens för barn, ungdomar och vuxna.

§ 9:2 Personlig assistans

Med personlig assistans avses personligt utformat stöd som ges av ett begränsat antal personer, till den som på grund av stora och varaktiga funktionshinder behöver hjälp med sin personliga hygien, måltider, att klä av och på sig, att kommunicera med andra eller annan hjälp som förutsätter ingående kunskaper om den funktionshindrade (grundläggande behov).

Dessa kriterier ligger till grund för bedömning av personlig assistans. Den som har rätt till personlig assistans för sina grundläggande behov har rätt till att få hela hjälpbehovet tillgodosett genom denna insats. I begreppet personlig assistans ligger att det ska vara fråga om ett personligt stöd som ger den funktionshindrade ökade möjligheter till ett självständigt liv. Det ska alltså vara fråga om hjälp och stöd som knyts till den enskilde och finns tillgängligt för honom eller henne i olika verksamheter och under olika tider på dygnet.

○ **Personlig assistans till vuxen**

För att utreda rätten till personlig assistans för vuxen ska hänsyn tas till:

- Personer under 65 år med stora och omfattande funktionshinder.
- Personer över 65 år som är beviljad personlig assistans har kvar rätten till insatsen även efter 65 år men kan inte ansöka om utökning av tid.
- Med makars ansvar för varandra avses normalt det gemensamma ansvaret för skötsel av hemmet. Regeringsrätten har fastställt att makar har ett gemensamt ansvar för hushållet. (Regeringsrättsdom 11598-1995 och Regeringsrättsdom 11599-1995)
- Funktionshindrade föräldrar som ansöker om personlig assistans har principiellt inte rätt till assistans för omvårdnad om barnet. Under den allra första tiden under ett barns liv är det dock naturligt att assistenten även hjälper föräldern med den praktiska omvårdnaden av barnet som han eller hon inte kan ge själv. Det kan gälla till exempel vid amning och blöjbyten. (Regeringens proposition 1992/93:159 Stöd och service till vissa funktionshindrade).
- Personlig assistans i gruppbostad samt daglig verksamhet beviljas normalt inte.

○ **Personlig assistans till barn och ungdom**

För att utreda rätten till personlig assistans för barn ska hänsyn tas till:

- Det ansvar en förälder har som vårdnadshavare enligt föräldrabalken, är att ansvara för barnets personliga förhållanden och se till att barnets behov blir tillgodosedda med hänsyn till ålder, utveckling och övriga omständigheter. Ansvaret är samma oavsett om barnet har ett funktionshinder eller inte. Det är enbart de hjälpbehov som går utöver vad som är normalt som tas hänsyn till vid bedömning av rätt till insats.

- Regeringsrätten har i ett avgörande bedömt att behoven av hjälp med de grundläggande behoven i den mening som avses i 9a § LSS är av begränsad omfattning för ett barn utan funktionshinder t o m tolv års ålder. (Regeringsrätts dom 12061- 1995)

Slutsatsen av domen är att förälder inte har ansvar för att tillgodose de grundläggande behoven rent praktiskt vid tolv års ålder.

- Personlig assistans i förskola samt skola beviljas i särskilda fall.

○ **Sjukhusvistelse**

Vid sjukhusvistelse ansvarar normalt sjukvården för den omvårdnad som behövs. Den som har personlig assistans kan dock, efter behovsbedömning, ges möjlighet att ha med sig sin personlige assistent under sjukhusvistelsen.

Detta gäller om:

- karaktären av funktionsnedsättningen gör det särskilt angeläget att den personlige assistenten finns till hands (t ex utvecklingsstörning)
- hälsotillståndet kräver att personer med ingående kunskap om den enskilde finns till hands
- assistenten är nödvändig för den enskildes kommunikation

Om den enskilde är beviljad personlig assistans enligt LSS görs ansökan hos LSS-handläggare.

Om den enskilde är beviljad assistans enligt LASS görs ansökan hos Försäkringskassan.

○ **Tillfällig utökning av personlig assistans**

Tillfällig utökning kan medges vid en tillfällig förändring i personens tillvaro under en kortare tid som gör att det behövs mer personlig assistans eller fler personer för att tillgodose det uppkomna utökade behovet.

Ansökan görs hos LSS-handläggare oavsett om personen är beviljad personlig assistans enligt LSS eller LASS.

○ **Anmälan Försäkringskassan**

Om de grundläggande behoven överstiger 20 timmar per vecka ska anmälan enligt LASS göras hos Försäkringskassan. Enligt 5 § andra stycket LASS kan kommunens handläggare göra en behovsanmälan till Försäkringskassan utan att först inhämta den enskildes samtycke utan att därmed bryta mot sekretesslagen.

RIKTLINJE

När en person beviljats personlig assistans skickar LSS-handläggaren en beställning till utförare inom avdelningen för funktionshinder. Utföraren kontaktar den enskilde för att upprätta skriftliga avtal gällande insatsens genomförande.

Utföraren kan vara kommunen, privat assistansamordnare eller att den enskilde själv är arbetsgivare. Om en person väljer privat assistansanordnare för de beviljade timmar där kommunen har betalningsansvar enligt LSS (ej LASS), betalas det ut enligt statligt fastställt timbelopp. Timbeloppet uppräknas årligen. Avtal upprättas mellan kommunen och assistansanordnaren.

○ **Kommunen har ansvar vid sjukdom hos ordinarie personlig assistent**

Enligt 9 § LSS punkt 2 har kommunen skyldighet att ge biträde av personlig assistent eller ekonomiskt stöd till skäliga kostnader för sådan assistans. Kommunens skyldigheter är att svara för den faktiska merkostnad som uppstår vid ordinarie assistents sjukfrånvaro och då en vikarie måste utföra assistansen.

Det är den enskilde som avgör om han eller hon vill att kommunen går in med en vikarie eller om kommunen ska betala ut ekonomiskt stöd till skäliga kostnader för personlig assistans till brukaren eller dennes assistansanordnare för att de själva ombesörjt att skaffa en vikarie.

Insatsen måste begäras av den enskilde hos LSS-handläggare och handläggaren fattar beslut enligt 9 § LSS punkt 2. Den enskilde kan välja att ansöka om insatsen vid regelbundna intervall, ex månadsvis alternativt halvårsvis.

Om annan utförare ansöker om en vikarie eller om kommunen ska betala ut ekonomiskt stöd till skäliga kostnader för personlig assistans till brukaren, ska den enskilde lämna en fullmakt om att annan utförare får företräda denne (Sveriges Kommuner och Landsting, cirkulär 2006:39; Kommunens ansvar vid sjukdom hos ordinarie personlig assistent).

○ **Egenvård**

Den enskilde och/eller närstående ansvarar över ordinerad hälso- och sjukvård men kan behöva praktisk hjälp genom en förlängd arm, d v s den personliga assistenten.

Det egna ansvaret innebär att veta vilken behandling eller vilka läkemedel som är ordinerade, vilka tidpunkter som gäller och hur detta ska ske. I de fall den enskilde/närstående inte kan eller vill ansvara upphör egenvården och legitimerad personal ansvarar över att ordinerad hälso- och sjukvård blir utförd av legitimerad personal och/eller delegerad personlig assistent

9:3 Ledsagarservice

”Ledsagarservice syftar till att bryta den isolering som ofta blir följden av ett omfattande funktionshinder. Insatsen bör ha karaktären av personlig service och anpassas efter de individuella behoven. Ledsagarservice lämnas som ett led i syfte att underlätta för den enskilde att ta kontakt med andra. Avsikten är att den enskilde ska få hjälp med att komma ut bland andra människor exempelvis ledsagning till och ifrån samt under besök hos vänner eller vid deltagande i kulturlivet. ”

För att bevilja ledsagning till barn och ungdom ska hänsyn tas till barnets ålder.

Vid prövning avseende ungdomar 12-18 år ska särskilt beaktas om behovet av ledsagarservice för att bryta isolering.

RIKTLINJE

Beslutet anges i timmar per vecka eller månad.

RIKTLINJE

Utförare tar en första kontakt med den enskilde för att diskutera genomförandet av insatsen. Utförare gör en rekrytering av ledsagare. Vid förslag om ledsagare tas en ny kontakt med den enskilde och en tid bokas för en första träff. Den enskilde kan även ha egna förslag på ledsagare. Utförare följer upp insatsen inom tre månader. Utförare beslutar om ersättning för omkostnader till ledsagare. Den enskilde står för egna kostnader i samband med resor och aktiviteter.

○ Semesterresa

Rekreation och fritidsaktiviteter ingår som en naturlig del i livet. Insatser för att den funktionshindrade ska kunna leva som andra ska vara anpassade efter de individuella behoven och ha karaktären av personlig service. I bostad med särskild service (gruppboende/serviceboende) ingår omvårdnad, fritid och kultur som en del av insatsen.

Om den funktionshindrade tillhör personkretsen i LSS och är i behov av ledsagare vid semesterresa och behovet inte tillgodoses på annat sätt fattas beslut om ledsagare:

- som en del i personlig assistans om den enskilde har sådan insats genom kommunen
- om den enskilde har personlig assistans enligt LASS
- ledsagarservice

Ansökan om ledsagare kan beviljas om behovet inte anses tillgodosett på annat vis. Vid bedömningen huruvida en sådan insats är nödvändig för att tillförsäkra den enskilde goda levnadsvillkor ska bland annat beaktas genom den funktionshindrades ålder.

Om ledsagaren planeras vara en nära anhörig (d v s person som den funktionshindrade ingår hushållsgemenskap med) ska det prövas om det kan ingå som en del i familjegemenskapen att man firar semester tillsammans.

RIKTLINJE

Den funktionshindrade ska få information om vikten av att ansökan görs i god tid före beräknad avresa, minst sex veckor före planerad resa. Beslut kan inte fattas i efterhand.

Den sökande ska i ansökan specificera omfattning (timmar, när på dygnet dessa ska vara förlagda, vakande/sovande natt etc.)

Beslutet avser antal timmar den enskilde blivit beviljad för semesterresa.

9:4 Kontaktperson

En kontaktperson är en medmänniska som ger ett personligt stöd och fungerar som en vän. Kontaktperson är ett icke professionellt stöd och det finns inget krav på formell yrkeskompetens. En viktig uppgift för kontaktpersonen ska bland annat vara att bryta den funktionshindrades isolering.

RIKTLINJE

Utförare tar en första kontakt med den enskilde för att diskutera genomförandet av insatsen. Utförare gör en rekrytering av kontaktperson.

Vid förslag om kontaktperson tas en ny kontakt med den enskilde och en tid för en första träff bokas.

Ett kontrakt (genomförandeplan) skrivs innan beslutet verkställs gemensamt med den enskilde. I kontraktet beskrivs hur den beviljade insatsen ska genomföras. Kontraktet ska undertecknas av den enskilde eller dennes legale företrädare, utförare samt kontaktpersonen. En kopia ska skickas till ansvarig LSS-handläggare.

Ett avtal tecknas mellan utförare och kontaktperson, i avtalet förtydligas uppdraget samt arvode och omkostnadsersättning utifrån Sveriges Kommuner och landstings riktlinjer.

Den enskilde står för egna kostnader i samband med resor och aktiviteter.

9:5 Avlösarservice i hemmet

Den som vårdar en funktionshindrad familjemedlem i hemmet kan ansöka om avlösarservice i hemmet. En person kommer hem till familjen och ger omvårdnad till den funktionshindrade. Avlösarservice i hemmet kan ges regelbundet eller som insats vid akuta uppkomna behov.

RIKTLINJE

Beslutet anges i antal timmar per månad.

Om den enskilde har ett eget förslag på vem som ska utföra uppdraget beaktas det.

9:6 Korttidsvistelse/korttidshem utanför det egna hemmet

Korttidsvistelse utanför det egna hemmet är till för att den funktionshindrade ska få miljöombyte och/eller rekreation samt ge anhöriga möjligheter att få avlastning. Korttidsvistelse kan ges på korttidshem, hos en stödfamilj eller i form av lägerverksamhet.

Korttidsvistelse kan beviljas som regelbunden insats eller som insats vid akuta uppkomna behov. Denna insats kan beviljas barn, ungdom och vuxna.

RIKTLINJE

Beslutet anges i antal dygn per år.

LSS-handläggare lägger förslag till beslut om beslut avser köp av utomkommunal plats.

- **Stödfamilj**

RIKTLINJE

Utförare tar en första kontakt med den enskilde för att diskutera genomförandet av insatsen.

Utförare gör en rekrytering av stödfamilj. Det görs en utredning för att se om man är lämplig som stödfamilj. Stödfamiljen får även ge sitt samtycke till att socialtjänsten gör utdrag ur social- och polisregister .

Vid förslag om stödfamilj tas en ny kontakt med den enskilde och en tid för att den enskilde och dennes företrädare samt stödfamiljen bokas in.

Det upprättas ett avtal där omfattningen av uppdraget framkommer.

När det gäller stödfamilj för barn så är det vårdnadshavaren som betalar för barnets mat hos stödfamiljen. Vårdnadshavaren betalar enligt kommunens gällande schablon.

Den enskilde står för egna kostnader i samband med resor och aktiviteter.

9:7 Korttidstillsyn för skolungdom över 12 år

Korttidstillsyn kan beviljas barn och ungdom fr o m 12 års ålder. Dagligen före skolan börjar och efter skolans slut samt under skollov. Tillsynen erbjuds på ett sätt som tryggar föräldrarnas möjligheter att delta i arbetslivet. Tillsynen utformas flexibelt med utrymme för individuella lösningar.

RIKTLINJE

Den enskilde bekostar resor till och från korttidstillsyn.

9:8 Familjehem eller bostad med särskild service för barn och ungdomar

För barn och ungdomar som trots olika stödåtgärder inte kan bo hos sina föräldrar är familjehem den insats som i första hand ska prövas. Familjehem innebär att barnet eller ungdomen bor hos en annan familj än den egna. Det ska ställas minst lika stora krav på det familjehem där barn och ungdomar placeras som en insats enligt LSS som det ställs vid placering enligt socialtjänstlagen.

Bostad med särskild service för barn och ungdomar innebär en bostad för en grupp med behov av speciellt stöd där det i första hand är omvårdnadsbehovet som föranleder valet av denna boendeform. I bostad med särskild service ingår omvårdnad och fritid och kultur som en del av insatsen. Bostad med särskild service för barn och ungdomar kan beviljas utifrån barnets eller ungdomens skolsituation eller av omfattande omvårdnadsbehov.

Boendeformerna familjehem och bostad med särskild service för barn och ungdomar är frivilligt valda och ska i förhållande till barnets hem vara en kompletterande varaktig uppväxtmiljö.

En ungdom som beviljas en utomkommunal gymnasieskola har rätt att ansöka om bostad med särskild service för barn och ungdomar.

RIKTLINJE

LSS-handläggare lägger förslag till beslut som avser köp av utomkommunal plats och eventuellt behov av köp av plats enligt 9:8 LSS.

Vid köp av plats upprättas enskilda avtal mellan kommunen och utföraren.

9:9 Bostad med särskild service för vuxna eller annan särskild anpassad bostad för vuxna

I en bostad med särskild service kan man få anpassat stöd. En gruppboendebostad består av flera lägenheter med gemensamma utrymmen. Personal finns tillgänglig för att ge de boende det stöd de behöver. Serviceboende är en mellanform mellan ett helt självständigt boende i egen lägenhet och en lägenhet i gruppboendebostad. I bostad med särskild service (gruppboendebostad och serviceboendebostad) ingår omvårdnad, fritid och kultur som en del av insatsen.

”Omvårdnaden ska kontinuerligt anpassas efter rådande omständigheter så att den hela tiden svarar mot den enskildes aktuella situation. En förutsättning för en sådan utformning av omvårdnaden är att den noggrant planeras, dokumenteras och följs upp”

(SOSFS 2002:9 Socialstyrelsen, Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS, Stöd för Rättstillämpning och Handläggning, 2003).

Annan särskild anpassad bostad är ofta en fullvärdig lägenhet i det normala bostadsbeståndet. Behövt av stöd och service, d v s ledsagarservice, hjälp i hemmet och personlig assistans, ges inom ramen för SoL, LSS och LASS.

RIKTLINJE

Om den enskilde har önskemål om namngivet boende ska detta framgå i LSS-handläggarens utredning. LSS-handläggare lägger förslag till beslut om insatsen avser köp av plats utanför kommunen. Vid köp av plats upprättas enskilda avtal mellan kommunen och utföraren.

Utföraren tar en första kontakt med den enskilde för att diskutera utformningen av insatsen. Det görs ett besök på erbjudet boende och efter det får den enskilde och dennes företrädare en betänketid. Vid behov kan ytterligare besök på gruppboenden erbjudas.

När den enskilde tackat ja till erbjudet boende planeras datum för inflyttning. En kontaktperson utses samt att en genomförandeplan upprättas.

Den enskilde betalar sin hyra och sedvanliga kostnader som är knutna till dennes bostad.

9:10 Daglig verksamhet

9 § punkt 10

Den som omfattas av LSS personkrets 1 eller 2 och är i yrkesverksam ålder, saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig har rätt till daglig verksamhet.

RIKTLINJE

Utgångspunkten ska vara att den dagliga verksamheten bedrivs i anpassad lokal utifrån verksamhetens behov. Den ska tillhöra verksamhetsområdet daglig verksamhet, där det finns personal med inriktning mot daglig verksamhet.

En genomförandeplan ska upprättas gemensamt med den enskilde och/eller dennes legale företrädare där det bland annat ska framkomma insatsens innehåll samt omfattning.

Förändringar gällande den enskildes behov och önskemål om omfattningen av daglig verksamhet ska aktualiseras hos LSS-handläggare.

Om det av särskilda skäl anses nödvändigt utifrån den enskildes behov att förlägga dagliga verksamheten delvis eller helt inom bostad med särskild service ska det ske i nära samarbete med enskild, legal företrädare, LSS-handläggare och en ny genomförandeplan ska upprättas. Samma krav måste ställas på personalens kompetens, individuell anpassning, struktur och meningsfullhet som i en annan daglig verksamhet.

Hänsyn ska tas till den enskildes önskemål om inriktning på verksamheten.

LSS-handläggare lägger även förslag till beslut om beslut avser köp av utomkommunal plats.

Om den enskilde har önskemål om specifik arbetsplats erbjuds detta i mån av plats.

Arbetstiden är i normala fall mellan 08.30 till 15.00. Om verksamheten kräver andra tider kan undantag göras. Deltidsarbete kan erbjudas.

Den enskilde bekostar själv resor till och från daglig verksamhet.

Daglig verksamhet erbjuds även efter 65 år med möjlighet till social samvaro.

Habiliteringsersättning utgår till personerna som är i daglig verksamhet.

15. Individuell Plan 10 § LSS

Den som omfattas av LSS personkrets ska erbjudas att få en individuell plan upprättad. LSS-handläggare upprättar planen tillsammans med den enskilde eller dennes legale företrädare. Planen har till syfte att samordna och planera insatserna för den enskilde.

Handläggare är skyldig att informera om rätten till upprättande av en individuell plan i samband med att insats enligt LSS beviljas. Den enskilde bestämmer vem/vilka som ska delta vid en individuell planering.

10 §

I samband med att insats enligt denna lag beviljas kan den enskilde begära att en individuell plan med beslutade och planerade insatser upprättas i samråd med honom. I planen skall även redovisas åtgärder som vidtas av andra än kommunen eller landstinget. Planen skall fortlöpande och minst en gång om året omprövas.

16. Ansökan

Socialtjänstlagen reglerar medborgarnas sociala och ekonomiska trygghet. Hälso- och sjukvårdslagen reglerar framförallt rätten till sjukvård, behandling, habilitering och rehabilitering och hjälpmedel. LSS-lagen är kompletterande till övrig lagstiftning. LSS begränsar inte på insatser enligt SoL och HSL. En viktig information är att det i LSS finns en valfrihet i ansökan om insats. Den enskilde väljer själv inom vilket lagrum han/hon vill ansöka SoL eller LSS.

Insatser enligt LSS kan endast ges den enskilde om han/hon själv eller hans/hennes legale företrädare begär det.

Tvångsbestämmelser saknas i LSS.

Om den enskilde är under 15 år eller saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, förmyndare eller förvaltare begära insatser för honom. Endast dessa är att betrakta som legala företrädare.

Ansökan kan göras muntligt eller skriftligt.

Tjörns kommun har blankett för ansökan om insatser enligt LSS.

17. Förhandsbesked 16 § LSS

Den som vill flytta till en annan kommun kan ansöka om förhandsbesked enligt 16 § LSS. Den mottagande kommunen ska behandla ansökan på samma sätt som om det vore en kommunmedborgare som ansökte om insatserna. Hemkommunen är skyldig att på begäran bistå inflyttningskommun med de uppgifter som behövs för utredning och bedömning.

18. Vistelsebegreppet - huvudregel och undantag för LSS

Huvudregeln i LSS är att folkbokföringskommunen är ansvarig för insatser enligt LSS. Vid akuta situationer under vistelse i annan kommun gäller vistelsekommunens ansvar gentemot den enskilde.

Barn och ungdomar som flyttar till bostad med särskild service i annan kommun ska fortsätta att vara folkbokförd i föräldrahemmet. Vid placering i familjehem enligt LSS folkbokförs barnet i familjehemmet. Placeringskommunen behåller betalningsansvaret även för tillkommande LSS-insatser.

Det finns möjlighet för kommunen att enligt 17a § LSS avtala om kostnadsansvar för en person som är bosatt i annan kommun.

19. Handläggning av LSS ärenden

Utredningen ska inledas utan dröjsmål, genomföras skyndsamt och leda till beslut i rimlig tid. Vad som avses med rimlig tid kan inte anges exakt utan måste bli föremål för en bedömning i det enskilda fallet.

Efter att ansökan inkommit till kommunen tar LSS-handläggaren kontakt med den sökande för att påbörja handläggningen. Tid för att träffas bokas. LSS-handläggaren utreder behovet av ansökt insats och gör en sammanlagd bedömning av de sociala, psykologiska och medicinska förhållandena.

Hur lång tid utredningen tar beror på vilka underlag som kan behövas för att handlägga ärendet, t ex på utlåtande från psykolog, arbetsterapeut, läkare e t c.

RIKTLINJE

Att ärendet genomförs skyndsamt och att det leder till beslut i rimlig tid.

20. Uppföljning av beslut

RIKTLINJE

De beslut som inte verkställts rapporteras till Socialstyrelsen varje kvartal och med åiterrapportering till socialnämnden och kommunfullmäktige samt för information till revisorerna.

Efter att ett LSS-beslut verkställts, genomförs en uppföljning av LSS-handläggare inom 3 månader från datum för verkställighet av LSS-handläggare. Uppföljning av beslut sker kontinuerligt.

Behov av tätare uppföljning kan dock förekomma och det kan då framgå i beslutet.

Lag (1993:387) om stöd och
service till vissa
funktionshindrade

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

SFS 1993:387

Utfärdad: 1993-05-27

Uppdaterad: t o m SFS 2009:813

Inledande bestämmelser

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

2 § Varje landsting skall, om inte något annat avtalats enligt 17 §, svara för insatser enligt 9 § 1.

Varje kommun skall, om inte något annat avtalats enligt 17 §, svara för insatser enligt 9 § 2–10. Lag (2005:125).

3 § Vad som föreskrivs för landsting i denna lag gäller också kommuner som inte ingår i något landsting.

4 § Denna lag innebär ingen inskränkning i de rättigheter som den enskilde kan ha enligt någon annan lag.

Verksamhetens mål och allmänna inriktning

5 § Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

6 § Verksamheten enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

För verksamheten enligt denna lag skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges. Lag (2005:125).

Rätten till insatser

7 § Personer som anges i 1 § har rätt till insatser i form av särskilt stöd och särskild service enligt 9 § 1-9, om de behöver sådan hjälp i sin livsföring och om deras behov inte tillgodoses på annat sätt. Personer som anges i 1 § 1 och 2 har, under samma förutsättningar, även rätt till insatser enligt 9 § 10.

Den enskilde skall genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna skall vara varaktiga och samordnade. De skall anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv. Lag (2005:125).

8 § Insatser enligt denna lag skall ges den enskilde endast om han begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, förmyndare eller förvaltare begära insatser för honom.

Insatserna för särskilt stöd och särskild service

9 § Insatserna för särskilt stöd och service är

1. rådgivning och annat personligt stöd som ställer krav på särskild kunskap om problem och livsbetingelser för människor med stora och varaktiga funktionshinder,
2. biträde av personlig assistent eller ekonomiskt stöd till skäligen kostnader för sådan assistans, till den del behovet av stöd inte täcks av beviljade assistansstimmar enligt lagen (1993:389) om assistansersättning,
3. ledsagarservice,
4. biträde av kontaktperson,
5. avlösarservice i hemmet,
6. korttidsvistelse utanför det egna hemmet,
7. korttidstillsyn för skolungdom över 12 år utanför det egna hemmet i anslutning till skoldagen samt under lov,
8. boende i familjehem eller bostad med särskild service för barn eller ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet,
9. bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna,
10. daglig verksamhet för personer i yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig. Lag (1997:723).

9 a § Med personlig assistans enligt 9 § 2 avses personligt utformat stöd som ges av ett begränsat antal personer åt den som på grund av stora och varaktiga funktionshinder behöver hjälp med sin personliga hygien, måltider, att klä av och på sig, att kommunicera med andra eller annan hjälp som förutsätter ingående kunskaper om den funktionshindrede (grundläggande behov).

Den som har behov av personlig assistans för sina grundläggande behov har även rätt till insats enligt 9 § 2 för andra personliga behov om behoven inte tillgodoses på annat sätt.

Som kostnad för personlig assistans enligt 9 § 2 anses inte i något fall ersättning som den enskilde själv lämnar

1. till någon som han eller hon lever i hushållsgemenskap med, eller
2. till en personlig assistent för arbete som utförts på arbetstid som överstiger den tid som anges i 2-4 §§ lagen (1970:943) om arbetstid m.m. i husligt arbete. Lag (2000:1030).

9 b § Insatser enligt 9 § 2 avser tid efter det att den insatsberättigade har fyllt 65 år endast om

1. insatsen har beviljats innan han eller hon har fyllt 65 år, eller
  2. ansökan om sådan insats inkommer till kommunen senast dagen före 65-årsdagen och därefter blir beviljad.
- Insatser enligt 9 § 2 får dock inte utökas efter det att den insatsberättigade har fyllt 65 år. Lag (2000:1030).

9 c § I insatserna enligt 9 § 5-8 och 10 samt i insatsen bostad med särskild service för vuxna ingår också omvårdnad. I insatserna bostad med särskild service för barn och ungdomar samt bostad med särskild service för vuxna ingår också fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter. Lag (2000:1441).

10 § I samband med att insats enligt denna lag beviljas kan den enskilde begära att en individuell plan med beslutade och planerade insatser upprättas i samråd med honom. I planen skall även redovisas åtgärder som vidtas av andra än kommunen eller landstinget. Planen skall fortlöpande och minst en gång om året omprövas.

Landstinget och kommunen skall underrätta varandra om upprättade planer.

11 § Om någon till följd av ålderdomssvaghet, sjuklighet, långvarigt missbruk av beroendeframkallande medel eller någon annan liknande orsak är ur stånd att själv ta hand om sådant ekonomiskt stöd från kommunen som avses i 9 § 2, får kommunen besluta att ersättningen skall betalas ut till någon annan person för att användas till kostnader för personlig assistans till den stödberättigade. Lag (2005:125).

12 § Kommunen får besluta om återbetalning av ekonomiskt stöd som kommunen beviljat enligt 9 § 2, om den som erhållit stödet eller hans eller hennes ställföreträdare genom att lämna oriktiga uppgifter eller på annat sätt har förorsakat att det ekonomiska stödet har lämnats felaktigt eller med för högt belopp. Detsamma gäller om det ekonomiska stödet annars har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp och den som erhållit stödet eller hans eller hennes ställföreträdare skäligen borde ha insett detta. Lag (2005:125).

13 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får i fråga om verksamhet enligt 9 § meddela föreskrifter till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa. Lag (2009:597).

Särskilda uppgifter för kommunen

14 § Kommunen skall verka för att insatser som skall tas upp i planer som avses i 10 § samordnas.

15 § Till kommunens uppgifter hör att

1. fortlöpande följa upp vilka som omfattas av lagen och vilka deras behov av stöd och service är,
2. verka för att personer som anges i 1 § får sina behov tillgodosedda,
3. informera om mål och medel för verksamheten enligt denna lag,
4. medverka till att personer som anges i 1 § får tillgång till arbete eller studier,
5. verka för att det allmänna fritids- och kulturutbudet blir tillgängligt för personer som anges i 1 §,
6. anmäla till överförmyndaren dels när en person som omfattas av 1 § kan antas behöva förmyndare, förvaltare eller god man, dels när ett förmyndarskap, förvaltarskap eller godmanskap bör kunna upphöra, samt
7. samverka med organisationer som företräder människor med omfattande funktionshinder.

15 a § Kommunen skall lämna ut vissa personuppgifter beträffande enskilda som beviljas insatser enligt 9 § till Socialstyrelsen för framställning av officiell statistik. Regeringen meddelar föreskrifter om vilka uppgifter som skall lämnas ut. Lag (2003:885).

Gemensamma bestämmelser om landstingens och kommunernas ansvar

16 § En kommuns ansvar enligt denna lag gäller gentemot dem som är bosatta i kommunen.

Om en person som anges i 1 § tänker bosätta sig i en kommun, skall kommunen på ansökan meddela förhandsbesked om rätten till insatser från kommunen enligt 9 §. Vid prövningen av en ansökan om förhandsbesked skall bestämmelserna i denna lag gälla. Kommunen skall utan dröjsmål planera och förbereda insatser som förhandsbeskedet ger den enskilde rätt till om han bosätter sig i kommunen. Förhandsbeskedet gäller under sex månader räknat från den dag då insatserna blir tillgängliga för den enskilde.

Om behov av insatser enligt denna lag uppkommer under en tillfällig vistelse i en kommun skall kommunen ge det stöd och den hjälp som omedelbart behövs.

Såvitt avser landstingets förpliktelser gäller vad som sägs i denna paragraf om kommunen i stället landstinget.

17 § Ett landsting eller en kommun får med bibehållet ansvar sluta avtal med någon annan om att tillhandahålla insatser enligt denna lag.

Ett landsting och en kommun som ingår i landstinget får träffa avtal om att ansvar för en eller flera uppgifter enligt denna lag överläts från landstinget till kommunen eller från kommunen till landstinget. Om en sådan överlåtelse sker skall föreskrifterna i denna lag om landsting eller kommun gälla för den till vilken uppgiften överlåtits.

Om ett landsting och en kommun har träffat en överenskommelse enligt andra stycket, får överlåtaren lämna sådant ekonomiskt bidrag till mottagaren som motiveras av överenskommelsen. Har en överlåtelse skett från ett landsting till samtliga kommuner som ingår i landstinget, får kommunerna lämna ekonomiska bidrag till varandra, om det behövs för kostnadsutjämning mellan kommunerna.

17 a § Utan hinder av 16 § första stycket får en kommun om särskilda skäl föreligger träffa avtal om kostnadsansvar för insatser enligt för en enskild som genom insats enligt 9 § 8 eller 9 inte längre är eller inte kommer att vara bosatt i kommunen. Sådant avtal får träffas med en annan kommun eller med en enskild vårdgivare i en annan kommun. Lag (2000:1032).

Avgifter m m

18 § Av dem som enligt beslut av Försäkringskassan är berättigade att få assistansersättning enligt lagen(1993:389) om assistansersättning får avgift för personlig assistans tas ut inom ramen för sådan ersättning. Lag (2004:826).

19 § Av dem som har hel ålderspension enligt lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension eller hel garantipension enligt lagen (1998:702) om garantipension eller hel sjukersättning eller hel aktivitetsersättning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller som har annan inkomst av motsvarande storlek får skäliga avgifter för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter tas ut enligt de grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader. Kommunen skall

se till att den enskilde får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov. Lag (2002:199).

20 § Om någon som är under 18 år får omvårdnad i ett annat hem än det egna med stöd av denna lag, är föräldrarna skyldiga att i skäligen utsträckning bidra till kommunens kostnader för omvårdnaden. Kommunen får i sådana fall uppbära underhållsbidrag som avser barnet.

21 § I andra fall än som anges i 18—20 §§ får avgifter eller ersättning för kostnader inte tas ut för insatser enligt denna lag.

Dokumentation och gallring

21 a § Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om insatser enligt denna lag skall dokumenteras. Dokumentationen skall utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.

Handlingar som rör enskildas personliga förhållanden skall förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem. Lag (2005:125).

21 b § Dokumentationen skall utformas med respekt för den enskildes integritet. Den enskilde bör hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig skall detta antecknas. Lag (2005:125).

21 c § Om anteckningar och andra uppgifter i en personakt hos den eller de nämnder som avses i 22 § tillhör sådan sammanställning av uppgifter som avses i lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, skall uppgifterna gallras fem år efter det att sista anteckningen gjordes i akten. Uppgifterna skall dock inte gallras så länge uppgifterna om samma person inte har gallrats av nämnden enligt andra stycket.

Uppgifter i en sammanställning som avses i lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten skall gallras fem år efter det att de förhållanden som uppgifterna avser har upphört.

Gallringen skall vara avslutad senast kalenderåret efter det att gallringsskyldigheten inträdde. Lag (2005:125).

21 d § Handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att en insats lämnas enligt 9 § 8 får inte gallras med stöd av bestämmelserna i 21 c §.

Handlingar skall vidare undantas från gallring enligt bestämmelserna i 21 c § av hänsyn till forskningens behov i ett representativt urval av kommuner och landsting och i övriga kommuner och landsting beträffande ett representativt urval av personer. Lag (2005:125).

Nämnder

22 § Ledningen av landstingets eller kommunens verksamhet enligt denna lag skall utövas av en eller flera nämnder som fullmäktige utser. Särskilda bestämmelser om gemensam nämnd finns i lagen (2003:192) om gemensam nämnd inom vård- och omsorgsområdet. Lag (2003:197).

Enskild verksamhet

23 § En enskild person får inte utan tillstånd av Socialstyrelsen yrkesmässigt bedriva sådan verksamhet som avses i 9 § 6–10.

Kommun och landsting som driver verksamhet som avses i 9 § 6–10 ska anmäla denna verksamhet till Socialstyrelsen innan verksamheten påbörjas. Lag (2009:597).

23 a § Bestämmelserna i 21 a och 21 b §§ gäller i tillämpliga delar i enskild verksamhet. Anteckningar och andra uppgifter i en personakt som tillhör en sådan sammanställning av uppgifter som avses i lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten skall bevaras och därefter gallras två år efter det att den sista anteckningen gjordes i akten. Uppgifterna skall dock inte gallras så länge uppgifter om samma person inte har gallrats enligt andra stycket.

Uppgifter i en sammanställning som avses i lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten skall gallras två år efter det att de förhållanden som uppgifterna avser har upphört.

Gallringen skall vara avslutad senast kalenderåret efter det att gallringsskyldigheten inträdde.

Den nämnd som beslutat om en insats som genomförs i en enskild verksamhet får träffa avtal med den som bedriver verksamheten om att handlingar skall överlämnas till nämnden när gallringsskyldigheten inträder. Detta gäller dock inte sådana handlingar som avses i 23 b §. Lag (2007:1313).

23 b § Handlingar i en personakt i enskild verksamhet som avser barn som placerats eller tagits emot i bostad med särskild service för barn som behöver bo utanför föräldrahemmet skall överlämnas för bevarande till den nämnd som beslutat om insatsen, när gallringsskyldigheten enligt 23 a § första stycket inträder.

När gallringsskyldigheten enligt 23 a § första stycket inträder skall handlingar i enskild verksamhet, av hänsyn till forskningens behov, i ett representativt urval av kommuner och i övriga kommuner i fråga om ett representativt urval av personer överlämnas för bevarande till den nämnd som beslutat om insatsen. Lag (2007:1313).

23 c § En handling i en personakt i enskild verksamhet ska, om det begärs av den som akten rör, så snart som möjligt tillhandahållas denne för läsning eller avskrivning på stället eller i avskrift eller kopia, om inte annat följer av 29 §.

En fråga om utlämnande enligt första stycket prövas av den som ansvarar för personakten. Anser denne att personakten eller någon del av den inte bör lämnas ut ska han eller hon genast med eget yttrande överlämna frågan till Socialstyrelsen för prövning. Lag (2009:597).

- 23 d §** Socialstyrelsen får besluta att en personakt i enskild verksamhet ska tas om hand
1. om verksamheten upphör,
  2. om det på sannolika skäl kan antas att personakten inte kommer att handhas enligt föreskrifterna i denna lag eller enligt föreskrifter som meddelats med stöd av lagen, eller
  3. om den som ansvarar för personakten ansöker om det och det finns ett påtagligt behov av att akten tas om hand.

En omhändertagen personakt ska återlämnas, om det är möjligt och det inte finns skäl för omhändertagande enligt första stycket Beslut i fråga om återlämnande meddelas av Socialstyrelsen efter ansökan av den som vid beslutet om omhändertagande ansvarade för personakten.

Personakter som tagits om hand ska förvaras avskilda hos arkivmyndigheten i den kommun där akterna omhändertagits. Personakter ska bevaras i minst två år från det att de kom in till arkivmyndigheten, dock får sådana handlingar som avses i 23 b § inte gallras. En myndighet som har hand om en personakt som har omhändertagits har, om en uppgift ur akten begärs för ett särskilt fall, samma skyldighet att lämna uppgiften som den haft som ansvarat för akten före omhändertagandet. Lag (2009:597).

24 § Har upphävts genom lag (2009:597).

Anmälan om missförhållanden

24 a § Var och en som fullgör uppgifter enligt denna lag skall vaka över att de personer som får insatser enligt lagen får gott stöd och god service och lever under trygga förhållanden. Den som uppmärksammar eller får kännedom om ett allvarligt missförhållande som rör en enskild som får insats enligt denna lag skall genast anmäla detta till den eller de nämnder som avses i 22 §. Om inte missförhållandet avhjälpas utan dröjsmål, skall nämnden anmäla förhållandet till tillsynsmyndigheten. Anmälningsskyldigheten gäller också den som handlägger ärenden enligt denna lag eller lagen (1993:389) om assistansersättning. Första stycket gäller även inom motsvarande yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. Anmälan skall göras till den som är ansvarig för verksamheten. Den ansvarige är skyldig att utan dröjsmål avhjälpa missförhållandet eller anmäla detta till tillsynsmyndigheten. Bestämmelser om skyldighet att anmäla till socialnämnden att ett barn kan behöva nämndens skydd finns i 14 kap.1 § socialtjänstlagen (2001:453). Lag (2005:125).

Tillsyn m m

25 § Socialstyrelsen har tillsyn över verksamhet enligt denna lag. Lag (2009:597).

26 § Tillsyn enligt denna lag innebär granskning av att verksamheten uppfyller krav och mål enligt lagar och andra föreskrifter samt beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.

Föreläggande enligt 26 c och 26 f §§, återkallelse av tillstånd och förbud enligt 26 g och 26 h §§ får användas endast när verksamheten inte uppfyller de krav som framgår av lagar och andra föreskrifter. Lag (2009:597).

26 a § Socialstyrelsen ska inom ramen för sin tillsyn

- lämna råd och ge vägledning,
- kontrollera att brister och missförhållanden avhjälpas,
- förmedla kunskap och erfarenheter som erhålls genom tillsynen, och
- informera och ge råd till allmänheten. Lag (2009:597).

26 b § Vid tillsyn som rör barns förhållanden får barnet höras om det kan antas att barnet inte tar skada av samtalet. Barnet får höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Lag (2009:597).

26 c § Den som bedriver verksamhet som står under tillsyn enligt denna lag är skyldig att på Socialstyrelsens begäran lämna över handlingar och annat material som rör verksamheten och lämna de upplysningar om verksamheten som Socialstyrelsen behöver för sin tillsyn.

Socialstyrelsen får förelägga den som bedriver verksamheten att lämna vad som begärs enligt första stycket. Föreläggandet får förenas med vite. Lag (2009:597).

26 d § Socialstyrelsen eller den som myndigheten förordnar har rätt att inspektera verksamhet som står under dess tillsyn. Den som utför inspektionen har rätt att få tillträde till lokaler eller andra utrymmen som används för verksamheten. För tillträde till bostäder krävs dock att den eller de boende lämnar sitt samtycke till inspektionen. Den som utför inspektionen har rätt att tillfälligt omhänderta handlingar och annat material som rör verksamheten. Den vars verksamhet inspekteras är skyldig att lämna den hjälp som behövs vid inspektionen. Lag (2009:597).

26 e § Vid sådan inspektion som anges i 26 d § har den som utför inspektionen rätt att av polismyndigheten få den hjälp som behövs för att inspektionen ska kunna genomföras. Lag (2009:597).

26 f § Om Socialstyrelsen finner att det i verksamhet som står under tillsyn enligt denna lag förekommer ett missförhållande som har betydelse för enskildas möjligheter att kunna få de insatser de har rätt till, får Socialstyrelsen förelägga den som svarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet. Ett föreläggande ska innehålla uppgifter om de åtgärder som Socialstyrelsen anser nödvändiga för att det påtalade missförhållandet ska kunna avhjälpas. Föreläggandet får förenas med vite.

Socialstyrelsen får även förelägga den kommun eller det landsting som inte har fullgjort sin anmälningsskyldighet enligt 23 § andra stycket att fullgöra denna skyldighet. Föreläggandet får förenas med vite. Lag (2009:597).

26 g § Om ett missförhållande enligt 26 f § första stycket är allvarligt och Socialstyrelsens föreläggande inte följts, får Socialstyrelsen helt eller delvis återkalla tillståndet för verksamheten. Om verksamheten inte är tillståndspliktig får Socialstyrelsen i stället helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet.

Om missförhållandet innebär fara för enskildas liv, hälsa eller personliga säkerhet i övrigt, får Socialstyrelsen utan föregående föreläggande helt eller delvis återkalla tillståndet för verksamheten. Om verksamheten inte är tillståndspliktig får Socialstyrelsen i stället helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet. Lag (2009:597).

26 h § Om det finns sannolika skäl för att ett tillstånd helt eller delvis kommer att återkallas eller om det finns sannolika skäl för att verksamheten helt eller delvis kommer att förbjudas enligt 26 g §, och ett sådant beslut inte kan avvaktas, får Socialstyrelsen tills vidare helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet.

Beslut enligt första stycket gäller i högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl, får beslutets giltighet förlängas med ytterligare sex månader. Lag (2009:597).

Överklagande m.m.

27 § Beslut av en sådan nämnd som avses i 22 § eller av Socialstyrelsen får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol om beslutet avser

1. insatser för en enskild enligt 9 §,
2. utbetalning till någon annan enligt 11 §,
3. återbetalning enligt 12 §,
4. förhandsbesked om rätt till insatser enligt 16 § andra stycket,
5. tillstånd till enskild verksamhet enligt 23 §,
6. omhändertagande av personakt enligt 23 d §,
7. föreläggande enligt 26 c och 26 f §§, eller
8. återkallelse av tillstånd och förbud enligt 26 g och 26 h §§.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

I fråga om överklagande av Socialstyrelsens beslut enligt 23 c § gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 6 kap. 7-22 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Beslut i frågor som avses i första stycket gäller omedelbart. Förvaltningsrätten eller kammarrätten får dock förordna att dess beslut ska gälla först sedan det vunnit laga kraft. Lag (2009:813).

27 a § Polismyndigheten skall lämna den hjälp som behövs för att verkställa ett beslut om omhändertagande av personakt. Begäran om sådan hjälp får dock göras endast om

1. det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att polisens särskilda befogenheter enligt 10 § polislagen (1984:387) behöver tillgripas, eller
2. det annars finns synnerliga skäl. Lag (2005:125).

Straff

28 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot 23 § första stycket första meningen döms till böter.

Särskild avgift

28 a § En kommun eller ett landsting som inte inom skälig tid tillhandahåller en insats enligt 9 § som någon är berättigad till enligt ett beslut av en sådan nämnd som avses i 22 §, ska åläggas att betala en särskild avgift. Detsamma gäller en kommun eller ett landsting som inte inom skälig tid på nytt tillhandahåller insatsen efter det att verkställigheten av ett sådant beslut avbrutits.

En kommun eller ett landsting som inte inom skälig tid tillhandahåller en insats enligt 9 § som någon är berättigad till enligt en domstols avgörande, ska åläggas att betala en särskild avgift. Detsamma gäller en kommun eller ett landsting som inte inom skälig tid på nytt tillhandahåller insatsen efter det att verkställigheten av ett sådant avgörande avbrutits.

Avgifter enligt denna paragraf tillfaller staten. Lag (2008:77).

28 b § Den särskilda avgiften fastställs till lägst tio tusen kronor och högst en miljon kronor.

När avgiftens storlek fastställs ska det särskilt beaktas hur lång tid dröjsmålet har pågått och hur allvarligt det i övrigt kan anses vara.

Avgiften får efterges om det finns synnerliga skäl för det. I ringa fall ska inte någon avgift tas ut. Lag (2008:77).

28 c § Frågor om särskild avgift prövas efter ansökan av Socialstyrelsen av den förvaltningsrätt inom vars domkrets kommunen är belägen. En ansökan som avser ett landsting prövas av den förvaltningsrätt inom vars domkrets landstingets förvaltning utövas.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Lag (2009:813).

28 d § Om en kommun eller ett landsting efter att ha ålagts att betala särskild avgift fortfarande underlåter att tillhandahålla insatsen får ny särskild avgift enligt 28 a § första eller andra stycket dömas ut. Lag (2008:77).

28 e § Särskild avgift enligt 28 a § första stycket får dömas ut bara om ansökan enligt 28 c § delgetts kommunen eller landstinget inom två år från tidpunkten för det gynnande beslutet om insatsen eller inom två år från det att verkställigheten av det gynnande beslutet avbrutits.

Särskild avgift enligt 28 a § andra stycket får dömas ut bara om ansökan enligt 28 c § delgetts kommunen eller landstinget inom två år från det att domen om insatsen vunnit laga kraft eller inom två år från det att verkställigheten av domen avbrutits. Lag (2008:77).

Rapporteringskyldighet

28 f § En sådan nämnd som avses i 22 § ska till Socialstyrelsen och till de revisorer som avses i 3 kap 8 § kommunallagen (1991:900) rapportera alla gynnande nämndbeslut enligt 9 § som inte har verkställts inom tre månader från dagen för beslutet. För varje beslut ska nämnden ange tidpunkten för beslutet och vilken typ av insats beslutet gäller samt kortfattat uppge skälen för dröjsmålet.

Nämnden ska vidare dels till Socialstyrelsen, dels till revisorerna rapportera alla gynnande nämndbeslut enligt 9 § som inte har verkställts på nytt inom tre månader från den dag då verkställigheten avbröts. För varje beslut ska nämnden ange tidpunkten för beslutet och vilken typ av insats beslutet gäller samt kortfattat uppge skälen för dröjsmålet.

Rapportering enligt denna paragraf ska ske en gång per kvartal. Lag (2009:597).

28 g § En sådan nämnd som avses i 22 § ska till Socialstyrelsen och till de revisorer som avses i 3 kap kommunallagen (1991:900) anmäla när nämnden har verkställt ett gynnande beslut som enligt 28 f § har rapporterats som ej verkställt. Datum för verkställigheten ska då anges. Lag (2009:597).

28 h § En sådan nämnd som avses i 22 § ska till fullmäktige lämna en statistikrapport över hur många av nämndens gynnande beslut enligt 9 § som inte har verkställts inom tre månader från dagen för respektive beslut. Nämnden ska vidare ange vilka typer av insatser dessa beslut gäller samt hur lång tid som har förflutit från dagen för respektive beslut.

Nämnden ska till fullmäktige även lämna en statistikrapport över hur många av nämndens gynnande beslut enligt 9 § som inte har verkställts på nytt inom tre månader från den dag då verkställigheten avbröts. Nämnden ska vidare ange vilka typer av insatser dessa beslut gäller samt hur lång tid som har förflutit från dagen för respektive beslut.

Rapportering enligt denna paragraf ska ske en gång per kvartal. Lag (2008:77).

Tystnadsplikt

29 § Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt denna lag får inte obehörigen röja vad han därvid erfarit om enskildas personliga förhållanden.

Förbud mot förvandling

30 § Om ett föreläggande har förenats med vite enligt denna lag får vitet inte förvandlas till fängelse. Lag (2009:597).

Övergångsregler

Övergångsbestämmelser

1993:387

Föreskrifter om ikraftträdande av denna lag meddelas i lagen (1993:388) om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. *1995:100*

Denna lag träder i kraft den 1 april 1995. Beslut som har meddelats före ikraftträdandet överklagas enligt äldre bestämmelser.

2000:1030

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

2. En person som före den 1 januari 2001 har beviljats insats enligt 9 § 2 denna lag men som insatsen har upphört för på grund av han eller hon har fyllt 65 år har rätt att efter en ny ansökan återfå insatsen tidigast fr.o.m. den 1 januari 2001. Insatsens omfattning skall grundas på det beslut som gällde närmast före 65-årsdagen. En sådan ansökan skall ha kommit in till kommunen senast den 31 december 2002.

2002:439

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

2. Äldre bestämmelser gäller när fråga är om dröjsmål med verkställighet av avgöranden som meddelats före lagens ikraftträdande.

2004:826

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2005. Avgift får även efter ikraftträdandet tas ut med anledning av beslut som fattats av en allmän försäkringskassa.

2005:125

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2005. Anmälningsskyldigheten enligt 24 a § gäller inte för förhållanden som enbart avser tiden före ikraftträdandet.

2007:1313

1. Denna lag träder i kraft den 1 april 2008.

2. Gallring med stöd av bestämmelserna i 23 a § i sin nya lydelse får göras tidigast den 1 april 2010.

3. Bestämmelserna i 23 b § i sin nya lydelse tillämpas inte om sista anteckningen i handlingarna har gjorts före ikraftträdandet av denna lag.

2008:77

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2008.

2. Den första kvartalsrapporteringen enligt 28 f och 28 h §§ ska omfatta de uppgifter som finns tillgängliga för en kommuns eller ett landstings nämnd den 30 september 2008.

3. I fråga om särskild avgift med anledning av dröjsmål med att verkställa en kommuns eller ett landstings gynnande beslut får enbart tid från och med lagens ikraftträdande beaktas vid bedömningen av om skälig tid överskridits. Detsamma gäller i fråga om särskild avgift med anledning av dröjsmål med att verkställa en kommuns eller ett landstings gynnande beslut eller en domstols gynnande avgörande, om verkställigheten av beslutet eller domen avbrutits.

2009:597

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
2. Ansökningar om tillstånd som inte har prövats slutligt vid ikraftträdandet ska överlämnas för handläggning hos Socialstyrelsen. Detsamma gäller icke avslutade tillsynsärenden, ärenden som överlämnats till länsstyrelsen för prövning av utlämnande av handlingar i en personakt, ärenden där länsstyrelsen har omhändertagit en personakt och ärenden där länsstyrelsen har ansökt om särskild avgift.
3. Rapporter om icke verkställda nämndbeslut enligt 28 f § som inkommit till länsstyrelsen före den 1 januari 2010 ska överföras till Socialstyrelsen. Detsamma gäller anmälningar om verkställda beslut enligt 28 g §.
4. Tillstånd att bedriva enskild verksamhet som har meddelats av länsstyrelsen före ikraftträdandet ska gälla som tillstånd som har meddelats av Socialstyrelsen.
5. Verksamhet som är anmälningspliktig enligt 23 § andra stycket och som har påbörjats före den 1 januari 2010 ska anmälas till Socialstyrelsen senast den 31 december 2010.

Kontaktuppgifter

Avdelningen för funktionshinder

Namn

Avdelningschef, Ingegärd Gundersvik
e-post: ingegard.gundersvik@tjorn.se

LSS-handläggare, Britt-Marie Hultman
e-post: britt-marie.hultman@tjorn.se

Telefon

0304-60 10 76

0304-60 10 77

